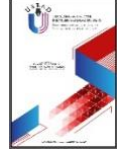

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 6, Issue 6, Ağustos 2021, August 2021
e issn: 2687-2641

ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NİN ARŞİV BELGELERİ ARASINDA OSMANLI SOSYO-EKONOMİ TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ*

THE IMPORTANCE OF THE OTTOMAN SOCIAL-ECONOMIC HISTORY
AMONG THE ARCHIVE DOCUMENTS OF THE ŞERİYYE REGISTRIES

Sevil AKYOL

Doktora Öğrencisi, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı/ Tarih, Nevşehir Hacı Bektaş Veli
Üniversitesi,
Nevşehir, Türkiye.

Ph.D Student, Department of New Age History/ History, Nevşehir Hacı Bektaş
Veli University,
Nevşehir, Turkey.

umutkurt83@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5498-1711

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.934523

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07.05.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 26.07.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.08.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ağustos / August

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Akyol, S. (2021). Şer'iyeye
Sicilleri'nin Arşiv Belgeleri Arasında Osmanlı Sosyo-Ekonomi Tarihi Açısından Önemi.
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 3(6), 1127-1144.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

intihal.net

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

* 10-11 Nisan 2021 tarihleri arasında yapılan Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimler Sempozyumu'nda (USVES) sunulan "Şer'iyeye Sicilleri'nin Osmanlı Sosyo-Ekonomi Tarihi Açısından Önemi" isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

Öz: Arşiv belgeleri bir devletin veya bir topluluğun yaşadığı döneme ışık tutan önemli kaynaklardır. Tarih bilimi açısından birincil kaynak olarak adlandırdığımız bu belgeler yazılış sebepleri ve ihtiva ettiği bilgiler bakımından farklı isimlerle literatürde yerlerini almışlardır. *Tevârîh-i Âl-i'ler*, *Tahrir Defterleri*, *Mühimme Defterleri*, *Vakıf Defterleri* ve *Şer'iyye Sicilleri*; Osmanlı devletinin idarî, siyasî, askerî, sosyal ve iktisadî yapısı hakkında bize yol gösteren önemli kaynaklardır. Bu ana kaynakların dışında farklı ihtivalarda (surname, ruznamçe vb.) birçok arşiv belgesi vardır. Fakat bizim önceliğimiz Osmanlı devletiyle hükmettiği toplum arasındaki hukuki, idari, sosyal ve iktisadi ilişkilerin nasıl yürütüldüğünü belgeleyen kadı sicillerinin önemini vurgulamaktır. Şer'iyye sicilleri Osmanlı devlet yapısı hakkında kesin bilgilerin ortaya konulması açısından elbette ki tek başına yeterli değildir. Ancak bireyin devletle, bireyin yöneticiyle veya bir topluluğun yönetenle, bireyin bireyle yaşadığı sorunları, haksızlığı; yapılan haksızlık durumunda verilen hüküm veya cezaları bu belgelerde görmekteyiz. Hazırladığımız bu çalışma, şer'iyye sicilleriyle ilgili bilgilerin dışında; tez çalışmamızda kullandığımız belgelerden de örnekler verilerek sicillerin ehemmiyetine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Şer'iyye Sicilleri, Kadı, Sosyo-Ekonomi

Abstract: Archive documents are important sources that shed light on the period of a state or a community lived. These documents, which we call the primary source in terms of historical science, have taken part in the literature with different names due to their reasons for writing and the information they have. Important sources that guide us about the bureaucracy, military, political, social and economic structure of the Ottoman state is *Tevârih-i Âlies*, *Tahrir Books*, *Muhimme Register*, *Vakıf Books*, *Şer'iyye Sicils*. Apart from these main sources, there are many archive documents with different contents (*surname*, *ruznamçe* etc.). However, our priority is to emphasize the importance of the *Şer'iyye Sicils*, proving juridical, administrative, social and economic relations between the Ottoman state and the its society. No doubt only the *Şer'iyye Sicils* are not sufficient to reveal precise information about the Ottoman state structure. However, in these documents, we see the problems an individual has with the state, the ruler or the ruler of a community, or with each other, the judgments or penalties given injustice. This study we have prepared aims to draw attention to the importance of the registries by giving examples of the documents we use in our thesis as well as the information about the *Şer'iyye Sicils*.

Key Words: Ottoman State, Şer'iyye Registers, Qadi, Socio-Economy

GİRİŞ

Tarihsel çalışmalardaki en önemli ayrıntı öne sürülen fikirlerin belgelere dayanıyor olmasıdır. Bir tarihçi için belgeden kasıt arşiv kaynaklarıdır. Arşiv kaynakları bir devletin, bir topluluğun yaşadığı döneme ışık tutan ana kaynaklardır. Yazıldıkları dönemde yaşanan veya

yanabilecek olaylar karşısında uygulanan tedbirleri ve bürokratik sebeplerle alınan kararları içeren hukukî, siyasî, idarî, sosyal ve iktisadî konularda yazılan bu belgelerin bir kısmı zamana karşı koyamaması ve yangın, sel, deprem gibi doğal afetlerin dışında; savaşlar, saldırılar gibi insani faktörlerden dolayı günümüze kadar ulaşmamıştır. Tarih bilimi açısından önem teşkil eden bu kaynaklar yazılış sebepleri ve muhteviyatları açısından farklı isimlerle bilinirler.

Osmanlı tarihini anlatan arşiv kaynakları içinde şer'iyye sicillerinin önemi birçok araştırmacı tarafından kendi başına değerlendirme konusu olmuştur. Bizim tarihimizde özellikle şehir tarihi kaynağı olarak kullanılan şer'iyye sicilleriyle ilgili ilk çalışma Hamidili Sancağı yani Isparta şehri üzerine Böcüzade Süleyman Sami tarafından yapılmıştır (Tak, 2009: 99-100). Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük araştırmalar şeklinde başlayan şer'iyye sicilleri çalışmaları özellikle 1960'tan sonra hız kazanarak, günümüzde birçok şehrin ve bölgenin bundan dört asır önceki durumu hakkında bize bilgi vermektedir.

Bu çalışmadaki amaç şer'iyye sicillerinin kendi alanındaki önemini ortaya koymaktan çok diğer arşiv kaynakları içindeki yeri ve önemine değinmek üzerine olacaktır. Bu nedenle özellikle kıyas yapmak istediğimiz arşiv kaynaklarını tanımlamak ile başlayıp sonrasında da yapacağımız açıklamalar doğrultusunda hem kıyas konusu arşiv kaynaklarından hem de doktora tezimizin konusu Bursa Şer'iyye sicillerinden örnekler verilecektir.

1. Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları

1.1. Şeriye Sicilleri:

Osmanlı mahkemelerinde alınan kararların kadı ve naibi tarafından tutulduğu defterlere şer'iyye sicilleri denilmektedir. Kadı defteri, kadı sicilleri, kadı divanı, sicillat-ı şer'iyye gibi farklı kullanımları da literatürde yer almaktadır (Uğur, 2010: 8). Şer'iyye sicilleri devletin idari, mali, askeri, ekonomik, sosyal ve mimari faaliyetleriyle alakalı her türlü konuda davanın görüldüğü defterlerdir.

Genel manada hukuki kayıtların yer aldığı bu belgelerde Osmanlı aile yapısı, sosyal konular, ekonomik, ticari birçok konu hakkında bilgi yer almaktadır. Osmanlı müesseseleri, teşkilatı ve medeniyeti tarihi hakkında önemli kaynaklardan biri olan şer'iyye sicilleri ile ilgili ilk çalışmalar yukarıda da belirttiğimiz gibi şehir tarihi çalışması olarak başlamıştır. Ancak Osmanlı Tarihi çalışmalarında kaynak olarak kullanan ilk araştırmacı İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı çalışmasında şer'iyye sicilleri ve sicillerin önemine vurgu yapmakla kalmamış, Osmanlı Tarihi

çalışmalarında bu kaynaklara başvurmadan yapılacak çalışmaların eksik kalacağını belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1935: 366). Kendisinden sonra T. Mümtaz Yaman da aynı isimde bir makale yayınlamıştır. Şer'iyye sicillerinin tarihi kaynak açısından önemine vurgu yapan bir başka araştırmacı da Halil İnalçık'tır. Doktora tez çalışmamızda da birçok kere çalışmalarına başvurduğumuz Halil İnalçık bir bölgenin tarihi hakkında eksiksiz bilgi sahibi olmanın yolunun, bölgeye ait sicillerin tamamına hakim olmaktan geçtiğini vurgulamaktadır (İnalçık, 1943: 89-96).

1.2. Tevârih-i Âl-i Osman:

Osmanlı ailesinin tarihi anlamına gelen ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi hakkında bilgi veren, kuruluşun başlayarak yazıcısının yaşadığı döneme kadar yazdığı tarih nüshalarının ortak adıdır (Özcan, 2011: 579). Osmanlı tarih yazıcılığında bu konuyla ilgili ilk çalışma İbn-i Bîbî'nin el- Evâmîrü'l-Alâiyye fi'l- Umûri'l-Alâiyye adlı eserini tercüme eden Yazıcızade Âlî tarafından yapılmıştır. Tarih-i Âl-i Selçukî olarak bilinen bu eser Yazıcızade tarafından ilaveler yapılarak 1424 yılında sultan II. Murat'a takdim edilmiştir (Tekindağ, 1971: 657). Tevârih-i Âl-i Osman yazıcılığı II. Murad döneminde başlamış olmakla birlikte, II. Beyazıt döneminde bu gibi çalışmalar yoğun görülmektedir. Bu konuyla ilgili ilk çalışma Fredrich Giese tarafından yapılmıştır. Genel olarak yiğitlik, cesaret ve kahramanlık konuları üzerinde durulmuş, döneminin padişahları gazi olarak gösterilmiştir (Özcan, 2011: 579; Giese, 1992: XI).

Osmanlı tarihini menkıbevi bir dille anlatan Tevârih-i Âl-i Osman'lar yazılış amaçlarına bakıldığında; sunulmuş olduğu devlet adamının gözüne girme söz konusu olduğu için dönemin olay ve durumlarının tarafsız bir bakış açısı ile yazıldığı şüphe doğurmaktadır. Elbetteki Tevârih-i Âl-i Osman'lar bir dönemin aydınlatılmasında ki olayların kronolojik aktarımı hususundaki önemi yadsınamaz fakat az önce belirtmiş olduğumuz sebepler doğrultusunda kesin doğruları ifade ettiği sonucunu da çıkaramayız. Bu bağlamda olaylara neden, niçin ve nasıl yaşandığı bilgisini bize Şer'iyye sicilleri vermektedir.

Örneğin Fatih'in ölümünden sonra oğulları Beyazıt ve Cem arasında yaşanan taht kavgası siyasi literatüre uygun kronolojik bir üslupla anlatılırken, şer'iyye sicillerinde bu durumu padişahın sancaklara gönderilen hükm-i şeriflerle daha detaylı anlamamızı sağlamaktadır.

38 Şubat sonları, 1484, Padişâh hükmü

Bursa, Kepsut ve Gönen kadılarına hüküm: Bundan önce Karaman seferi için Ahmed Paşa'nın muhasebesi gereğince toplanan yapı ve

marangoz ustaları parasından toplanmadan kalan paraların toplattırılıp gönderilen kul İskender ile İstanbul'a yollanması; bu işin eskisi gibi savsaklanmaması (İnalçık, 1980-1981: 69).*

Hükm-i şerifi dikkatle incelediğimizde kardeşi Cem sultan ile arasında yaşanan taht kavgasında adı geçen kaza kadılarının yeterince yardım göndermediği düşünülmektedir.

Yine aynı padişah döneminden başka bir örnek vermek gerekirse; Kili ve Akkerman seferlerine çıkacak olan II. Beyazıd'ın askeri yardım için Anadolu'daki kadılara Hükm-i şerif gönderdiği şer'iyye sicillerinde görülmektedir.

8 Mayıs 1484, Padişâh hükmü

Bütün kadılara Padişah hükmü: Gazâ ödevini yerine getirmek için yöneldiğim seferi her biriniz bölgenizde ilan edesiz, gazâdan safalı olan, *doyumluk* (ganimet) isteyen, yoldaşlık edip timar almak isteyen herkes silahları ile bu gazâda benimle beraber olsunlar. Bu yıl kimsenin kazancından (ganimetten) *pençik* alınmıyacaktır. 889 yılı rebi'ul-ahir başlarında yazılmıştır (İnalçık, 1980-1981: 70).†

1.3. Tahrir Defterleri:

Sözlük anlamı yazma, kaydetme, deftere geçirme olan tahrir kelimesinin terimsel manası; maliye teşkilatında vergilerin ve toplandığı kişilerin şahıs olarak birebir tespiti amacıyla farklı dönemlerde ve şehirlerde sayımlar yapılarak, bu sayımların deftere kaydedilmesi işlemidir (Öz, 2010: 425).

Tımar sisteminin de temelini oluşturan tahrir defterleri öncelikli olarak bir bölge fethedildiği zaman tutulmuştur. Ayrıca padişah değişikliği veya devletin olağanüstü durumları sonucunda da tahrir uygulaması yapılmıştır (Öz, 1991: 430; İnalçık, 2000: 180).

Muhteviyat bakımından vergi mükellefleri hakkında çeşitli bilgilerin verildiği, tahriri yapılan topraktan ne kadar vergi toplanacağı, tahriri yapıp vergisi alınan arazinin kimin ya da hangi kurumun tasarrufunda olduğunun bilgisine ulaştığımız tahrir defterlerinin; tutulduğu amaç bakımından üç türü vardır: 1) Mufassal defter 2) İcmal defterleri 3) Vakıf defterleri (Öz, 2010: 427; İslamoğlu, 2010: 103; Güneş, 2004: 167).

* Makalede hükm-i şerifin Osmanlıca matbu şekli makalenin 14. sayfasında olup, Bursa Şer'iyye Sicilleri A/4 defterinin 405. varlığında yer almaktadır.

† Hükm-i şerifin matbu şekli adı geçen makalenin 16. sayfasında olup, Bursa Şer'iyye Sicilleri A/4 defterinin 397. varlığında yer almaktadır.

Ömer Lütfi Barkan hocanın eserinde de görüldüğü üzere bir tahrir defterinde devletin bir kazadan ne kadar vergi aldığını, bu vergilerin miktarına göre padişah ve ailesine mi, diğer devlet erkanına mı, yoksa tımarlara mı verildiğini görürüz. Bunların dışında padişah vakıfları ve halk tarafından hibe edilen vakıflar hakkında bilgi sahibi oluruz (Barkan, 1988: 126).

Bir kazaya ait tahrir defterinde; o kazanın kaç mahalleden oluştuğunu, bir mahalleye bağlı kaç köyün bulunduğunu, vergiye tabi kaç hane ve bekar erkek olduğunu; dolayısıyla sayımın yapıldığı yıla ait yaklaşık nüfus miktarını anlayabiliriz. Bu bilgilerden hareketle daha önce de üstünde durduğumuz gibi tahrir defterlerinden bir şehirle alakalı mali ve demografik bilgileri toplarız (Emecen, 1990: 145). Ancak bu vergiler toplanırken bir usulsüzlük yaşanıp yaşanmadığı, halkın vergi ödeme konusunda itaatsizlik gösterip göstermediği veya tımar sahibinin halka zulmedip etmediği, vergiye tabi olan kişilerin çalıştırdıkları varsa kölelerinin kaçtığı, hayvanlarının telef, zayi veya gayb bilgisine şer'iyye sicillerinden öğreniriz.

Örneğin:

Bursa kadılığına bağlı Susığırılığı nam karyede İsa bin Solak isimli müsellemler padişah seferine katılmayıp yerine başkasını göndermiştir. Elinde padişah hücceti bulunan bu kişi kanun mucibince çiftliğinden topladığı 300 akçe bedeli yerine gönderdiği Karahasan bin Ali'ye vermeyip zimmetine geçirmiştir. Şahitlerin huzurunda ortaya çıkarılan bu olay sonucunda; belirtilen miktardaki akçenin İsa bin Solaktan alınarak Karahasan bin Ali'ye verilmesi kararlaştırılmıştır (A/7, vrk.11: hkm.15).

Susığırılık karyesinden Veli bin Torak adlı kişinin kölesi kaçmış, yave mültezimi Çavuş tarafından bulunan köle kadı ve şahit huzurunda sahibine teslim edilmiştir (A/9, vrk.8: hkm.5).

Kestel karyesinde başıboş bir öküz İsa Bali tarafından yakalanarak koruyucu Pirid'e teslim edilmiş ve bunun karşılığında korucuya günlüğü bir buçuk akçe yevmiye tahsis edilmiştir (A/61, vrk.3: hkm.3).

Mekri karyesinden Sipahi Hızır ve Mustafa adlı kişiler kadıya başvurmuşlardır. İşbu davada Mustafa adlı kişi Sipahi Hızır'ın tımarına ait mülk-i oluk çayırına yerleşerek zarara uğratmıştır. Mahkemede şikayetçi olan sipahiye karşı elinde padişah hücceti olduğunu ve şahitlerinin olduğunu iddia eden Mustafa hücceti göstermediği gibi şahitleri de

kendisini yalanlamış, dava sonucunda mülk-i oluk çayırı Sipahi Hızır üzerine sicil üzere kaydedilmiştir (İnalçık, 1993: 33).*

1.4. Mühimme Defterleri:

Divanda alınan kararların padişahın onayı alındıktan sonra düzenlendikleri ferman suretlerinin kaydedildiği defterlere "mühimme defteri" denir. Genel itibariyle siyasi, askeri, mali, örfî ve sosyal konuların yer aldığı bu defterlerde Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatının idari yapısı ve çalışma şekilleri, devlet-tebaa ve devlet-esnaf münasebetleri, imar, iskân ve iktisat siyasetleri, iç siyaset, isyanlar ve bastırılma şekilleri, askeri tarih, strateji ve dış siyaset ve yabancı devletlerle olan münasebetler gibi alt başlıklar yer almaktadır (Kütükoğlu, 2006: 520; Uzunçarşılı, 1984: 79). Defterlere bu ismin verilmesi 17. yüzyılın sonlarından itibaren olmuş, daha önce ise "miri ahkâm defteri" veya "ahkâm-ı mîrî" denilmiştir (Emecen, 2005: 113).

Devletin büyümesine ve sınırların genişlemesine bağlı olarak zamanla mühimme defterleri kendi içinde farklı adlara ve alanlara ayrılmıştır. Mühimme defterleri idari ve adli konuları ihtiva ederken, günlük veya hızlı kararlar verilip çözümlerin üretildiği yerel şikâyetler için "ahkâm-ı şikâyet defterleri" tutulmuştur. Bu konuda bulunan ilk defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Şikâyet Defterleri listesi içinde olan 1649 tarihli defterdir (Emecen, 2005: 124). Ayrıca ilk dönemlerde kanunnâme ve adaletnâme gibi konularda beylerbeyi, sancakbeyi ve kadı gibi idarecilere gönderilen nâme-i hümayun, ahidnâme-i hümayunlar; 1699'dan sonra başlı başına bir defter haline getirilerek "nâme-i hümayun defterleri" oluşturulmuştur. Haftanın belli gününde toplanan divanda alınan kararların tutulduğu mühimme defterlerinin dışında, Serdar-ı ekrem atanan sadrazamın sefer sırasında topladığı divanda tutulan "Ordu mühimmesi" ve sadrazamın şehir dışında olduğu vakitlerde kendisine vekil olan sadaret kaymakamlığının topladığı divanda alınan kararların yazıldığı "rikap mühimmesi" adı altında defterlerde tutulmuştur (Gök ve Kırca, 2016: 10; Çakır, 2006: 4, Kütükoğlu, 2006: 521).

Tanımından da anlaşılacağı üzere mühimme defterleri Divan-ı Hümayunda alınan kararları içermektedir. Ferman veya hüküm sureti oldukları için yer alan belgelerin diplomatik ehemmiyeti gözden kaçmamalıdır. Mühimme Defterlerini muhteva bakımından önem ve değerlerini de aşağıdaki başlıklarda toplamak mümkündür:

* Özetini verdiğimiz bu hüküm adı geçen makalede 25. dava Osmanlıca matbu yazı olarak verilmiştir. Hüküm sonunda yer alan H. 938 tarihine bakarak Bursa Şer'iyye Sicillerinden A/191 defterinde yer almaktadır.

- 1- Mühimme Defterleri, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilâtındaki idarî ve askerî organların yapısı, karşılıklı münasebetleri, çalışma tarzları, fonksiyonları hakkında önemli kaynaktır. Müesseselerin organizasyon ve işleyişi, hukukî prosedür hükümlerinin tetkikiyle anlaşılabilir.
- 2- Komşu ülkeler ile Avrupa, Kuzey Afrika, Orta Doğu, Arabistan Yarımadası, Kafkaslar ve Rusya tarihleri açısından önemli bilgiler ihtiva ederler.
- 3- Osmanlı Devleti'nin, gayrimüslim tebeası ile olan münasebetleri, azınlıklar hukuku, halkın sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının temini hususlarındaki yönetim politikası, ibadet ve âyin serbestiyeti, mâbedlerin inşası gibi konular Mühimme Defterlerinde çokça görülür.
- 4- Hac organizesi, surre alayları ve mukaddes beldelere götürülen hizmetler, konu olarak ayrı bir yer tutar.
- 5- Osmanlı kültür ve sanat faaliyetleri cümlesinden, imar ve iskân siyaseti, çevre ve belediye hizmetleri, sağlık ve eğitim işleri, geniş vakıf idarelerinin problemleri ve teftişleri bakımından da zengin malzeme ihtiva ederler.
- 6- Sayıları hayli fazla olan ve Ordu Divânı'nca tutulan Mühimme Defterleri, askerî tarih, harp tarihi ve lojistik hizmetler tarihi yönünden de birinci elden kaynaktırlar (Çakır, 2006: 4-5; Binark, 1994: XI).

Osmanlı devletinde, divan görüşmelerinin karara bağlanarak ferman ve hüküm sureti olarak sancak ve kazalara gönderilen tezkere veya emirnamelerle devlet işleri merkeze bağlı yöneticiler aracılığıyla sağlandığı bir gerçektir. Mühimme defterlerinin içeriğini oluşturan bu konular dönemin olay ve durumlarını anlamamız, alınan tedbirlerin nasıl ve ne şekilde uygulanmaya çalışıldığını görmemiz açısından önemlidir. Konuyla ilgili örneklemelerimizde kullanacağımız mühimme defterleri Kanuni'nin son birkaç yılını kapsamaktadır, bu nedenle tezimizde koyduğumuz zaman sınırlamasından dolayı şer'iyeye sicillerinden örneklerimiz benzeşen konular üzerinden olacaktır.

Bir bölge ortaya çıkan eşkıyalık olayları devlet için her zaman büyük sorun olmuştur. Bu sebeple de hangi padişah döneminde olursa olsun sancak beylerine ve kazadaki kadılara gerekli önlemlerin alınması hususunda hükm-i şerifler gönderilmiştir.

H. 21 Şevval 967 tarihli hükm-i şerifte:

İzmit, Yalakabad ve sabancı dolaylarında ortaya çıkan eşkıyaların bir an önce ele geçirilip, gerekli cezanın verilmesi ihtayaç halinde Dergah-ı Mualla'dan yardım istenmesi emredilmiştir (H.Ş., 1340: 594).

Acemi oğlan kılığında girerek fesatçıkaran ve halkın huzurunu kaçıran Ali Ezdin ve Bali isimli şahıslar Amasya'da yakalanarak, Bursa'ya getirilmişlerdir. Hükm-i şerif mücibince bu kişilerin davası İstanbul'a bırakılmayıp; Bursa kadısı tarafından görülerek idam edilmeleri emir olunmuştur (H.Ş., 1534: 680).

15 Şubat ortaları, 1484, Padişah hükmü

Hüdavendigâr sancağı kadılarına ve subaşlarına ve sipahilerine Padişah hükmü: Sancak'ta ortaya çıkan hırsızları ve suçluları yakalamakta gevşeklik gösterilmeye, her biri kendi hükmü altındaki yerlerde bu gibileri yakalayıp Sancak beyi Ahmed Paşa'ya teslim ede, sancak beyi yardım isterse her türlü yardım yerine getirile; gevşeklik gösterenler azil ve başka cezalarla cezalandırılacaklardır, 889 Muharrem ortaları, İstanbul (İnalçık, 1980-1981: 66).*

Padişah imaretlerinin ve vakıf mallarının herhangi bir doğal afet veya savaş gibi sebeplerle zarar görmesi durumunda devletten yardım istemek en tabii konulardandır. Böyle bir durumda zarar gören binanın tamiri için harcanacak para miktarı öncelikle varsa vakıflardan sağlanmakta fazlası için ise devletten yardım istenmektedir.

H. 5 Zilkade 966 tarihli hükm-i şerifte:

Mihaliç Kadısı tarafından Dergah-ı Muallaya gönderilen mektupta; Merhum Züfer adlı kişi tarafından yaptırılan caminin depremde dolayı zarar gördüğü, tamiri için vakıf bırakmadığından, tamir için gerekli olan meblağın devletten talep edildiği yazmaktadır. Bunun üzerine Bursa Hassa Haraç Emmini olan Kubad Çavuş'a öncelikle mektupta yazılanları gerçekleştirmek için teftiş yapması, doğru çıkması durumunda gerekli meblağı devletten istemesi emredilmiştir (H.Ş., 195: 92).

Rebiülahir 926 tarihli davada:

Bursa şehrinde yer alan merhum Orhan Gazi tarafından yapılan imaretin bakım ve onarım vakti geldiğinden sebep tamiri için gerekli görülen meblağ ve işçinin imaret vakfı olan Tepecik karyesinden karşılanacağı belirtilmiştir. Tamirâtı yapacak olan Sinan bin Abdullah'a

* Hükm-i Şerifin Osmanlıca matbu hali adı geçen makalenin 17. Sayfasında olup, Bursa Şer'iyye Sicilleri'nden A/4 defterinin 454. Varlığında yer almaktadır.

tamirat ücretinin büyük bir bölümü teslim edilmiş, geri kalan miktarın tamir işi bittikten sonra ödenmesi kararlaştırılarak dava kayda geçmiştir.*

1.5. Vakıf Defterleri:

Sözlükte "durmak, durdurmak, alıkoymak" manasında kullanılan vakıf kelimesinin terimsel anlamı, mal sahibinin dini, sosyal ve hayır işlemek maksadıyla malını ömür boyu başkalarının kullanımına tahsis etmesi demektir (Günay, 2012: 475; Cansel, 1988: 321). Vakfın tarihsel geçmişine bakıldığında Osmanlı Devleti haricinde hiçbir yerde hukuki bir boyut kazanıp, devlet kontrolünde olmamıştır (Binark, 1969: 464). Fethedilen ve Osmanlı himayesine giren toprakların şehirleşmesinde ve müreffeh bir yer haline gelmesinde etkin rol oynayan vakıflar; dini, dili, ırkı ne olursa olsun tüm insanlığa hizmeti amaçlamıştır (Çam vd., 2020: 2; Gökçen, 1985: 88).

Vakıf işlerini başlı başına bir müessese olarak değerlendiren Mehmet Fuat Köprülü vakıf müessesesinin kurulmasında mezhepsel farklılıkların olduğunu; ancak özellikle Osmanlı Devleti döneminde çok büyük hizmetler verdiğini belirtmiştir. Amme hizmetini yerine getiren vakıflar sayesinde devlet birçok yükümlülükten kurtulmuştur. Yollar, köprüler gibi imar işleri; hastane, aşevi gibi sosyal kurumlar; medrese ve kütüphaneler kurmanın yanında onlardan faydalanan kişilerin eğitim masraflarının karşılanması vakıfların idaresinde olmuştur (Köprülü, 1938: 2; Cansel, 1988: 323; Binark, 1969: 464).

Osmanlı vakıf araştırmalarına bakıldığında vakıf kurucuları dışında bunların devletle olan münasebetleri, ölümünden sonra miras yoluyla ailelerinin vakfa karşı tutumu, vakıf senetleri yani vakfiyelerin sosyal, kültürel ve ekonomik boyutu gibi birçok konular incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı döneminde vakıf gelirlerinin bazı yıllarda devletin toplam gelirinin üçte birine kadar çıktığı görülmüş bu nedenle de ülke topraklarının üçte biri vakıf toprağına dönüştürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında vakıf-devlet ve vakıf-siyaset ilişkilerinin ne kadar ehemmiyet arz ettiği ortadadır (Yediyıldız, 2002: 21-22).

Vakıf müessesesi kendi başına değerlendirildiğinde önemi asla inkâr edilemeyecek bir konumdadır. Şehir merkezlerindeki vakıf mallarının imar faaliyetleri ve bunlardan faydalanan kişilerin durumlarının takibi daha kolayken; merkeze uzak yerlerde bu durum biraz daha zorlaşmaktadır.

* Davanın geçtiği defter Bursa Şer'iyye sicillerinden A/25 no'lu defter olup 41. Varağın 7. Hükmüdür.

Böyle durumlarda kadılar aracılığıyla adaletin temin edildiği bu müesseseye ilgili dava bilgileri şer'iyye sicilleri içinde yer almaktadır.

Örneğin:

25 Şevval 924 tarihli davada:

Bursa şehrinde yaşayan Ferhad bin Abdullah isimli şahıs meslis-i şer'e gelerek Timurtaş Bey evkafından Mehmet isimli şahsı şikayet etmiştir. Şikayet sebebi ise Timurtaş Bey evkafının karyesi olan Bademli ve merhume Hatice Hatun mezrasının cabiliğinin Hacı Piri tarafından Mehmet'e verilmesidir. Her iki şahsında elinde Hacı Piri tarafından verilmiş berat-ı sultani bulunmaktadır. Haksızlığa mahal vermemek için kadıdan bu konunun teftiş edilmesi, her iki beratın verilmiş tarihine bakılarak kime ilk önce berat-ı sultani verildiyse söz konusu karye ve mezranın cabiliğinin ona verilmesi, eğer caba olan kişi haksız yere zimmetinde para bulunduruyorsa bu paranın alınarak asıl cabaya verilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim yapılan teftiş sonucunda Ferhat adlı zatın haklı olduğu ortaya çıkmış ve zikrolunan yerlerin cabiliği kendisine devredilmiştir.*

Görüldüğü üzere Osmanlı vakıf sisteminde merkeze uzak mevkilerde bulunan evkafın idaresi ve haksız kullanımı durumunda gerekli tedbirlerin alınarak kimsenin mağdur olmaması sağlanmıştır. Sayfa | 1137

Rebiülevvel 927 tarihli padişah hükmü:

Kite kadılığına tabi Koçlu karyesi Fatih Sultan Mehmet zamanında vakıf arazisine dönüştürülmüş ve bu karyede yaşayan halkın ulakdan, sahradan, sekbandan, doğancıdan, hisar yapımından, çarehordan, salgundan, cümle avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf olduklarına dair berat vermiştir. Karye halkı dönem padişahına giderek bu durumun devam etmesi hususunda ricada bulunmuşlar; nitekim aynı usuldeki beratlarını almışlardır (İnalçık, 1993: 27-28).

Miladi tarihe göre 1520-1521 yıllarında verilmiş olan bu beratın Kanuni Sultan Süleyman tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Çünkü hükmün bir bölümünde "(...) dedem ve babam dahi bu kararı aynen mühürleyip karye halkının muaf olduğunu onaylamışlardır. Ben dahi bu karara uyup karye halkını her türlü avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf kıldım." demektedir. Osmanlı padişahlarının vakfedilen malın önemi ne olursa olsun manevi değerini bilerek her türlü devamlılığını sağlaması

* Adı geçen dava Bursa Şer'iyye Sicilleri'nden A/25 no'lu defterin 45. Varağında yer almaktadır.

hususunda gösterdikleri gayret ve vakfa verdikleri önemi gösteren bir belgedir.

SONUÇ

Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi açısından ehemmiyeti ortada olan şer'iyye sicillerinin, diğer arşiv belgeleri içindeki önemini ortaya çıkarmak için hazırlanan bu çalışmada verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bir şehrin veya bölge ile ilgili hangi çalışma yapılırsa yapılsın çalacağı kapılardan biri mutlaka şer'iyye sicillerine çıkmaktadır.

Şer'iyye sicilleri Osmanlı kanunlarının uygulanış şeklini göstermesinin yanında; devletin sosyal ve siyasal kurumlarının işleyişi ve halkın gündelik hayatı hakkında da bilgi vermesi bakımından önem arz eder. Günlük ve düzenli bir şekilde tutulan şer'iyye sicillerinde; devletin ekonomisi, aile, aile içinde kadının yeri, köle ve kölelikle ilgili durumlar, üretim ve tüketim emtialarının ekonomik mahiyeti, askeri konuların halka yansımaları, farklı ırk ve dine mensup bireylerin sosyal ilişkileri, devletin gayri müslim tebaaya karşı tutumu, halkın refah seviyesi ve sınıfsal farklılıklar gibi birçok konu görülmektedir. Sosyal ve iktisadi yapıyla ilgili geniş yelpazede bilgi sahibi olduğumuz bu veriler, şer'iyye sicillerinin arşiv kaynakları içindeki önemini daha çok ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak; Osmanlı arşiv kaynakları içinde kendine mahsus bir önemi olduğu gerçeğini kabul ettiğimiz şer'iyye sicillerinin, diğer arşiv belgeleri ile iç içe olduğu unutulmamalıdır. Şer'iyye sicillerine bakmadan yapılan bir şehir veya bölge çalışmasının eksikliği illaki ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda nasıl ki Osmanlı sosyo-ekonomi tarihini arşiv kaynaklısız düşünemiyorsak, bu konuyla ilgili yapılan saha çalışmalarının şer'iyye sicillerinden faydalanmadan natamam olacağı katıksız bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Afyoncu, E. (2012). *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Barkan, Ö. L. & Meriçli, E. (1988). *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri*. Ankara: TTK Basımevi.

Binark, İ. (1969). Osmanlı Türklerinde Vakıf Müessesesi ve Yabancı Gözü ile Türklerde Vakıf. *Türk Kültürü* 79, 461-473.

Binark, İ. (1994). *5 Numaralı Mühimme Defteri*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

BOA. (1993). 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara.

- Cansel, E. (1988). Vakıf, Kuruluşu, İşleyişi ve Amacı. *Vakıflar Dergisi* 20, 321-328.
- Çakır, İ. E. (2006). *10 Numaralı Mühimme Defteri'nin (S.179-356) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çam, M., Turan, İ. & Akçatepe, R. E. (2020). *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Rehberi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Emecen, M. F. (1991). Sosyal Tarih kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri. *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 143-156.
- Emecen, M. F. (2005). Osmanlı Divanı'nın Ana Defter Serileri: Ahkam-ı Miri, Ahkam-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkam-ı Şikayet. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5, 107-139.
- Giese, F. (1992). *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gök, İ. & Kırca, E. (2016). *103 Numaralı Mühimme Defteri*. İstanbul: Çamlıca Basın Yayın.
- Gökçen, A. (1985). Vakıfların Ekonomik Yönü ve Vakıf Müesseselerinin İktisadi Tesirleri. *Türk Dünyası Araştırmaları* 35, 86-98.
- Günay, H. M. (2012). Vakıf. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 42, 475-479.
- Güneş, A. (2004). Osmanlı Tahrir Defterleri ve Bunların Tarih Yazıcılığında Kullanımı Hakkında Bazı Düşünceler. *Türk Dünyası Araştırmaları* 150, 165-184.
- İnalçık, H. (1943). Osmanlı Tarihi hakkında Mühim Bir Kaynak. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi* 1(2), 89-96.
- İnalçık, H. (1980-1981). Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler. *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 10(14), 1-100.
- İnalçık, H. (1993). Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler-III. *Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 15(19), 23-167.
- İnalçık, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İpşirli, M. (1999). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 8, 247-256.
- İslamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köprülü, M. F. (1938). Vakıf Müessesesi. *Vakıflar Dergisi* 1, 1-6.

Kütükoğlu, M. (2006). Mühimme Defteri. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, 520-523.

Milli Kütüphane Başkanlığı. Bursa Şer'iyye Sicil Defterleri. A/4, A/7, A/9, A/25, A/61, A/191.

Öz, M. (1991). Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler. *Vakıflar Dergisi* 22, 429-439.

Öz, M. (2010). Tahrir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, 425-429.

Özcan, A. (2011). Tevârih-i Âl-i Osman. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 40, 579-581.

Tak, E. (2009). *Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri ve Tanımlanması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Bilgi ve Belge Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Tekindağ, Ş. (1971). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. *Bellekten* 35(140), 654-663.

Uğur, Y. (2010). Şer'iyye Sicilleri. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, 8-11.

Uzunçarşılı, İ. H. (1935). Şer'i Mahkeme Sicilleri. *Ülkü Mecmuası* 5(29), Sayfa | 1140 365-368.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.

Yaman, T. M. (1938). Şer'i Mahkeme Sicilleri. *Ülkü Mecmuası* 12(68), 153-164.

Yediyıldız, B. (2002). Türk Vakıf Medeniyeti. *Vakıf ve Kültür Dergisi* 2, 21-25.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Arşiv belgeleri bir devletin veya bir topluluğun yaşadığı döneme ışık tutan önemli kaynaklardır. Tarih bilimi açısından birincil kaynak olarak adlandırdığımız bu belgeler yazılış sebepleri ve ihtiva ettiği bilgiler bakımından farklı isimlerle literatürde yerlerini almışlardır. Osmanlı arşiv kaynaklarından biri olan şer'iyye sicilleri aynı dönemde yazılmış olan diğer arşiv kaynakları ile mukayese edilerek önemine değinilecektir. Şer'iyye sicilleri Osmanlı dönemi şehir yapılanmasına ve toplumsal olaylara ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Şer'iyye sicilleri Osmanlı devlet yapısı hakkında kesin bilgilerin ortaya konulması açısından elbette ki tek başına yeterli değildir. Ancak bireyin devletle, bireyin yöneticiyle veya bir topluluğun yönetenle, bireyin bireyle yaşadığı sorunları, haksızlığı; yapılan haksızlık verilen hüküm veya cezaları bu belgelerde görmekteyiz. Hazırladığımız bu çalışma, şer'iyye sicilleriyle ilgili bilgilerin dışında; tez çalışmamızda kullandığımız belgelerden de örnekler

verilerek sicillerin ehemmiyetine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Osmanlı tarihini anlatan arşiv kaynakları içinde şer'iyye sicillerinin önemi birçok araştırmacı tarafından kendi başına değerlendirme konusu olmuştur. Bizim tarihimizde özellikle şehir tarihi kaynağı olarak kullanılan şer'iyye sicilleriyle ilgili ilk çalışma Hamidili sancağı yani Isparta şehri üzerine Böcüzade Süleyman Sami tarafından yapılmıştır (Tak, 2009: 99-100). Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük araştırmalar şeklinde başlayan şer'iyye sicilleri çalışmaları özellikle 1960'tan sonra hız kazanarak, günümüzde birçok şehrin ve bölgenin bundan dört asır önceki durumu hakkında bize bilgi vermektedir. Bu çalışmadaki amaç şer'iyye sicillerinin kendi alanındaki önemini ortaya koymaktan çok diğer arşiv kaynakları içindeki yeri ve önemine değinmek üzerine olacaktır. Bu nedenle özellikle kıyas yapmak istediğimiz arşiv kaynaklarını tanımlamak ile başlayıp sonrasında da yapacağımız açıklamalar doğrultusunda hem kıyas konusu arşiv kaynaklarından hem de doktora tezimizin konusu Bursa Şer'iyye sicillerinden örnekler verilecektir.

Şer'iyye sicilleri: Devletin idari, mali, askeri, ekonomik, sosyal ve mimari faaliyetleriyle alakalı her türlü konuda davanın görüldüğü defterlerdir. Genel manada hukuki kayıtların yer aldığı bu belgelerde Osmanlı aile yapısı, sosyal konular, ekonomik, ticari birçok konu hakkında bilgi ver yer almaktadır.

Tevarih-i Âl-i Osman: Osmanlı ailesinin tarihi anlamına gelen ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi hakkında bilgi veren, kuruluştan başlayarak yazıcısının yaşadığı döneme kadar yazdığı tarih nüshalarının ortak adıdır (Özcan, 2011: 579). Osmanlı tarih yazıcılığında bu konuyla ilgili ilk çalışma İbn-i Bîbî'nin el- Evâmîrü'l-Alâiyye fi'l- Umûri'l-Alâiyye adlı eserini tercüme eden Yazıcızade Âlî tarafından yapılmıştır. Tarih-i Âl-i Selçukî olarak bilinen bu eser Yazıcızade tarafından ilaveler yapılarak 1424 yılında sultan II. Murat'a takdim edilmiştir (Tekindağ, 1971: 657).

Tahrir Defterleri: Maliye teşkilatında vergilerin ve toplandığı kişilerin şahıs olarak birebir tespiti amacıyla farklı dönemlerde ve şehirlerde sayımlar yapılarak, bu sayımların deftere kaydedilmesi işlemidir (Öz, 2010: 425). Tımar sisteminin de temelini oluşturan tahrir defterleri öncelikli olarak bir bölge fethedildiği zaman tutulmuştur. Ayrıca padişah değişikliği veya devletin olağanüstü durumları sonucunda da tahrir uygulaması yapılmıştır (Öz, 1991: 430; İnalçık, 2000: 180).

Mühimme Defterleri: Divanda alınan kararların padişahın onayı alındıktan sonra düzenlendikleri ferman suretlerinin kaydedildiği defterlere "mühimme defteri" denir. Genel itibarıyla siyasi, askeri mali, örfî ve sosyal konuların yer aldığı bu defterlerde Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatının idari yapısı ve çalışma şekilleri, devlet-tebaa ve devlet-esnaf münasebetleri, imar, iskân ve iktisat siyasetleri, iç siyaset, isyanlar ve bastırılma şekilleri, askeri tarih, strateji ve dış siyaset ve yabancı devletlerle olan münasebetler gibi alt başlıklar yer almaktadır (Kütükoğlu, 2006: 520; Uzunçarşılı, 1984: 79).

Vakıf Defterleri: Sözlükte "durmak, durdurmak, alıkoymak" manasında kullanılan vakıf kelimesinin terimsel anlamı, mal sahibinin dini, sosyal ve hayır işlemek maksadıyla malını ömür boyu başkalarının kullanımına tahsis etmesi demektir (Günay, 2012: 475; Cansel, 1988: 321). Vakfın tarihsel geçmişine bakıldığında Osmanlı Devleti haricinde hiçbir yerde hukuki bir boyut kazanıp, devlet kontrolünde olmamıştır (Binark, 1969: 464). Fethedilen ve Osmanlı himayesine giren toprakların şehirleşmesinde ve müreffeh bir yer haline gelmesinde etkin rol oynayan vakıflar; dini, dili, ırkı ne olursa olsun tüm insanlığa hizmeti amaçlamıştır (Çam vd., 2020: 2; Gökçen, 1985: 88). Zikrettiğimiz arşiv kaynakları kendi çalışma sahasında farklı özellikler barındırmaktadır. Ancak Osmanlı sosyo-ekonomi araştırmalarında kullanılan bu kaynaklar birbirinden bağımsız değildir. Her biri kendi içinde farklı çalışma sahaları ortaya çıkarsa da bu çalışmalarda kullandıkları ilk kaynak şer'iyye sicilleridir. Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi açısından ehemmiyeti ortada olan şer'iyye sicillerinin, diğer arşiv belgeleri içindeki önemini ortaya çıkarmak için hazırlanan bu çalışmada verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bir şehir veya bölge ile ilgili hangi çalışma yapılırsa yapılsın kullanılacağı kapılardan biri mutlaka şer'iyye sicilleri ne çıkmaktadır. Sonuç olarak; Osmanlı arşiv kaynakları içinde kendine mahsus bir önemi olduğu gerçeğini kabul ettiğimiz şer'iyye sicillerinin, diğer arşiv belgeleri ile iç içe olduğu da unutulmamalıdır. Şer'iyye sicillerine bakmadan yapılan bir şehir veya bölge çalışmasının eksikliği illaki ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda nasıl ki Osmanlı sosyo-ekonomi tarihini arşiv kaynaklı düşünemiyorsak, bu konuyla ilgili saha çalışmalarının da şer'iyye sicillerinden faydalanmadan natamam olacağı katıksız bir gerçektir.

EXTANTED ABSTRACT: Archive documents are important sources that shed light on the period in which a state or a community lived. These documents, which we call the primary source in terms of historical science, have taken their places in the literature with different names in terms of their reasons for writing and the information they contain. Its importance will be emphasized by comparing the shar'iyye registers, one of the Ottoman archive sources, with other archive sources written in the same period. Şer'iyye registers are important in terms of shedding light on Ottoman period city structuring and social events. No doubt only the *Şer'iyye Sicils* are not sufficient to reveal precise information about the Ottoman state structure. However, in these documents, we see the problems an individual has with the state, the ruler or the ruler of a community, or with each other, the judgments or penalties given injustice. This study we have prepared aims to draw attention to the importance of the registries by giving examples of the documents we use in our thesis as well as the information about the *Şer'iyye Sicils*. The importance of the religious registers among the archive sources describing the Ottoman history has been the subject of self-evaluation by many researchers. In our history, the first study on the religious registers, which were used as a source of city history, was carried out by Böcüzade Süleyman Sami on the Hamidili sanjak, that is, the city of Isparta (Tak,

2009: 99-100). Shari'iyye registers studies, which started in the form of small researches in the early years of the Republic, gained momentum especially after 1960, and today gives us information about the situation of many cities and regions four centuries ago. The aim of this study will be to touch upon the place and importance of shari'iyye registers among other archive sources rather than revealing their importance in their field. For this reason, examples will be given both from the archive sources that are the subject of comparison and from the Bursa Şer'iyye registers, which is the subject of our doctoral thesis, in line with the explanations we will make after starting with defining the archive resources we want to compare.

Şer'iyye registries: These are the books in which lawsuits are held on all kinds of issues related to the administrative, financial, military, economic, social and architectural activities of the state. In these documents, which include legal records in general, there is information about the Ottoman family structure, social issues, economic and commercial issues.

Tevarih-i Âl-i Osman: It means the history of the Ottoman family and gives information about the foundation period of the Ottoman Empire, and is the common name of the historical copies he wrote from the establishment until the time of his printer (Özcan, 2011: 579). The first work on this subject in Ottoman historiography. It was made by Yazıcızade Âlî, who translated Ibn-i Bîbî's work named al-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l- Umûri'l-Alâiyye. This work, known as Tarih-i Âl-i Selçukî, was added by Yazıcızade, and in 1424, Sultan II. It was presented to Murat (Tekindağ, 1971: 657).

Tahrir Books: It is the process of making counts in different periods and cities for the purpose of identifying the taxes and the persons they are collected personally in the financial organization and recording these counts in the book (Öz, 2010: 425). Tahrir registers, which form the basis of the timar system, were kept primarily when a region was conquered. In addition, as a result of the sultan change or the state's extraordinary situations, the application of census was made (Öz, 1991: 430; İnalçık, 2000: 180).

Mühimme Notebooks: The books in which the copies of the edicts of the decisions taken in the court, after the approval of the sultan, are recorded, are called "important books". In these notebooks, which generally include political, military, financial, customary and social issues, the administrative structure and working methods of the central and provincial organization of the Ottoman State, state-subject and state-tradesman relations, development, settlement and economics policies, domestic politics, rebellions and suppression, military history, strategy and foreign policy, and relations with foreign states (Kütükoğlu, 2006: 520; Uzunçarşılı, 1984: 79).

Foundation Books: The term foundation of the word "to stop, to stop, to keep" in the dictionary means that the owner allocates his property to the use of others for a lifetime in order to do religious, social and charity (Günay, 2012:

475; Cansel, 1988: 321). Considering the historical background of the foundation, it gained a legal dimension and was not under the control of the state anywhere except the Ottoman Empire (Binark, 1969: 464). Foundations that played an active role in the urbanization of the conquered and Ottoman lands and making them a prosperous place; It aimed to serve humanity regardless of its religion, language and race (Çam vd., 2020: 2; Gökçen, 1985: 88). The archive resources we have mentioned have different features in their own field of study. However, these sources used in Ottoman socio-economic research are not independent from each other. Although each of them reveals different fields of study, the first source they use in these studies is the Shari'iyye registers. As it can be understood from the examples given in this study, which was prepared to reveal the importance of the sher'iyye registers, which are important in terms of Ottoman socio-economic history, among other archive documents, one of the gates to be used no matter what study is done about a city or region, is what is revealed by the sher'iyye registers. As a result; It should not be forgotten that the sher'iyye registers, which we accept the fact that they have a special significance among Ottoman archive sources, are intertwined with other archive documents. The lack of a city or region study done without looking at the records of Sharia will surely emerge. In this context, just as we cannot think of Ottoman socio-economic history without archive sources, it is a pure truth that field studies on this issue will not be able to be incomplete without benefiting from the Shari'iyye records.